

В. О. Трунов, аспірант 2 курсу кафедри публічного та приватного права спеціальності 081 «Право»
Університету митної справи та фінансів

ПРАВОВЕ СТАНОВИЩЕ АРБІТРАЖНОГО КЕРУЮЧОГО У ПРОЦЕДУРАХ БАНКРУТСТВА

Стаття присвячена дослідженню правового становища арбітражного керуючого в Україні та його функцій у процедурах банкрутства. Відповідно до ч.2 статті 1 Кодексу України з процедур банкрутства (надалі – КузПБ) арбітражний керуючий – фізична особа, яка отримала відповідне свідоцтво та інформація про яку внесена до Єдиного реєстру арбітражних керуючих України. Арбітражний керуючий з моменту постановлення ухвали (постанови) про призначення його керуючим санацією або ліквідатором до моменту припинення здійснення ним повноважень прирівнюється до службової особи підприємства-боржника ч.2 ст.10 КузПБ.

Аналіз законодавства про банкрутство в залежності від ступені втручання в управління боржником дозволяє виділити наступні процедури, в яких закладено відновлювальний механізм – розпорядження майном боржника, санація та мирова угода. Кожна з цих процедур має своєю метою відновлення платоспроможності боржника

Метою статті є дослідження правового становища арбітражного керуючого в Україні та його функцій у процедурах банкрутства. Арбітражний керуючий відіграє ключову роль у процесах санації, ліквідації та управління майном боржника, що робить його діяльність важливою для забезпечення балансу інтересів кредиторів і боржників. У дослідженні використано методи системного аналізу, порівняльно-правового аналізу та узагальнення судової практики, що дозволяє виявити як позитивні аспекти, так і недоліки правового регулювання діяльності арбітражного керуючого.

В статті аналізується вимоги до арбітражних керуючих, процедуру їх відбору, основні функції, обов'язки та відповідальність. Особлива увага приділяється нормативним актам, що регламентують діяльність арбітражних керуючих, а також практичним проблемам, з якими вони стикаються в умовах сучасної економічної ситуації. Визначено ключові проблеми, такі як недостатня прозорість механізмів призначення, низький рівень контролю за їх діяльністю та потреба в удосконаленні законодавства.

Результати дослідження демонструють важливість ролі арбітражного керуючого у процесах банкрутства та необхідність реформування правового поля для підвищення ефективності їх діяльності. Запропоновано рекомендації щодо вдосконалення законодавства з метою забезпечення більш прозорої та ефективної діяльності арбітражних керуючих.

Ключові слова: арбітражний керуючий; банкрутство; розпорядник майна; санація; ліквідація; добросовісність; неплатоспроможність.

V. O. Trunov. Legal position of the insolvency receiver in bankruptcy proceedings

The article is devoted to the study of the legal status of the arbitration manager in Ukraine and his functions in bankruptcy procedures. According to Part 2 of Article 1 of the Code of Ukraine on Bankruptcy Procedures, an arbitration manager is a natural person who has received the relevant certificate and information about whom is entered in the Unified Register of Arbitration Managers of Ukraine. An arbitration manager from the moment of the resolution on his appointment as a rehabilitation manager or liquidator until the moment of termination of his powers is equated with an official of the debtor enterprise, Part 2 of Article 10 of the Code of Ukraine on Bankruptcy Procedures.

Analysis of the bankruptcy legislation depending on the degree of intervention in the management of the debtor allows us to distinguish the following procedures, in which the restorative mechanism is laid – disposal of the debtor's property, rehabilitation and settlement agreement. Each of these procedures aims to restore the debtor's solvency.

The purpose of the article is to study the legal status of the insolvency practitioner in Ukraine and their functions in bankruptcy procedures. The insolvency practitioner plays a key role in the processes of reorganization, liquidation, and management of the debtor's property, making their activity crucial for balancing the interests of creditors and debtors. The study employs methods of system analysis, comparative legal analysis, and the generalization of judicial practice, allowing the identification of both positive aspects and shortcomings in the legal regulation of the insolvency practitioner's activities.

The article analyzes the requirements for insolvency practitioners, the procedure for their selection, their main functions, duties, and responsibilities. Particular attention is paid to the normative acts regulating the activities of insolvency practitioners and the practical problems they face in the current economic situation. Key issues identified include a lack of transparency in appointment mechanisms, low levels of oversight over their activities, and the need for legislative improvements.

The findings of the study highlight the importance of the insolvency practitioner's role in bankruptcy processes and the necessity of legal reform to enhance the effectiveness of their activities. Recommendations are proposed for improving legislation to ensure more transparent and efficient operations of insolvency practitioners.

Key words: insolvency practitioner; bankruptcy; asset manager; reorganization; liquidation; good faith; prudence.

Постановка проблеми. Інститут арбітражного керуючого є невід'ємною частиною системи банкрутства, що відіграє ключову роль у забезпеченні балансу між інтересами боржників і кредиторів. Однак, в умовах сучасної економічної нестабільності в Україні, ефективність діяльності арбітражних керуючих часто ставиться під сумнів через недосконалість нормативно-правової бази, недостатній контроль за їх діяльністю та непрозорість процедур призначення. Це створює необхідність ґрунтовного аналізу правового статусу арбітражного керуючого, його функцій та відповідальності з метою вдосконалення законодавства і підвищення ефективності їх роботи у процедурах банкрутства. Актуальність дослідження зумовлена потребою у створенні прозорого і дієвого механізму банкрутства, який відповідатиме сучасним викликам і сприятиме стабілізації економіки країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемами правового становища арбітражних керуючих, опікувалися наступні вчені: О.М. Бірюков, В.В. Джунь, І.Б. Вечірко, С.В. Жуков, Ю.В. Кабенюк, А.І. Данілов, П.Д. Пригуза, Б.М. Поляков, Б.В. Яринко та ін. Зокрема, в роботах таких авторів, як Власенко І.В. [1], Данілов А.І. [2], Кабенюк Ю.В. [5; 6] та інших, розглядаються питання процесуального статусу арбітражного керуючого, його функцій в процедурах санації та ліквідації боржників, а також роль у забезпеченні законності в ході банкрутства підприємств. Важливим є також дослідження проблем правового регулювання і вдосконалення законодавства в частині діяльності арбітражних керуючих, що міститься в публікаціях, зокрема Кабенюка Ю.В. [5; 6] та Миколаца В.А. і Дяченка С.В. [10].

Отже, **метою** нашого дослідження є аналіз правового становища арбітражного керуючого у процедурах банкрутства в Україні.

Виклад основного матеріалу. Визначення місця та особливостей діяльності будь-якого із суб'єктів правовідносин можливе лише за умови аналізу їх правового становища. Правове становище особи включає правовий стан особи, загальну правоздатність, політико-правові принципи, права, свободи і обов'язки людини і громадянина, а також гарантії реалізації і захисту прав, свобод і обов'язків людини і громадянина [13, с. 15]. Правовий статус суб'єкта права є сукупністю прав та обов'язків і законних інтересів останнього [10, с. 15]. Відповідно до ст. 1 Кодексу України з процедур банкрутства (далі – КУЗПБ.) арбітражний керуючий – це фізична особа, яка отримала відповідне свідоцтво та інформація про яку внесена до Єдиного реєстру арбітражних керуючих України [8]. В залежності від конкретної процедури банкрутства, арбітражний керуючий має різні повноваження (які відповідають конкретному підстатусу), які можуть включати розпорядження майном (ст. 44), керування санацією (ст. 50), реструктуризацією (ст. 61), реалізацією та ліквідацією, що робить його ключовою особою на всіх стадіях процедури банкрутства. В такому контексті, спеціальний правовий статус арбітражного керуючого, пов'язаний з отриманням Свідоцтва про право на здійснення діяльності арбітражного керуючого та внесенням відомостей про нього до Єдиного реєстру арбітражних керуючих України [10; 4, с. 34-35; 5].

Арбітражним керуючим може бути громадянин України з вищою юридичною або економічною освітою магістерського рівня, який має досвід роботи не менше трьох років (або одного року на керівних посадах), пройшов спеціальне навчання та стажування, володіє державною мовою та склав кваліфікаційний іспит. Особи з обмеженою дієздатністю, судимістю, обмеженнями за станом здоров'я чи професійними заборонами, а також ті, кого позбавлено права займатися цією діяльністю, не можуть обіймати цю посаду. Керуючий повинен мати посвідчення та печатку, регулярно (раз на два роки) підвищувати кваліфікацію, а у справах про банкрутство небанківських фінансових установ – співпрацювати із профільними регуляторами, такими як Національний банк України (ст. 11 КзПБ) [8].

З моменту отримання свідоцтва про право на здійснення діяльності арбітражного керуючого виникає первинний набір прав та обов'язків. Серед них – обов'язок страхування професійної відповідальності, підвищення кваліфікації, подання звітності до державного органу з питань банкрутства, ведення номенклатури справ, а також право укладати договори (оренда приміщення для офісу, відкриття банківського рахунку тощо) і право бути призначеним у справу про банкрутство, зокрема через участь в автоматизованому відборі кандидатур.

Завдання, права та обов'язки арбітражного керуючого, що реалізуються в межах провадження у справі про банкрутство (неплатоспроможність), розкривають його правовий статус у повній мірі. Цей комплекс прав та обов'язків виникає на основі юридичного факту – призначення арбітражного керуючого судом у справу про банкрутство (неплатоспроможність).

Стаття 12 КУЗПБ. регламентує права та обов'язки арбітражного керуючого. Відповідно до ч. 1 ст. 12 Кодексу України з питань банкрутства, арбітражний керуючий має право звертатися до суду у визначених випадках. Він може скликати збори кредиторів, брати в них участь з дорадчим голосом, самостійно проводити збори у разі необхідності, а також отримувати винагороду за свою діяльність. Керуючий має право залучати сторонніх фахівців, звертатися до органів влади та інших установ за інформацією, що стосується фінансового стану боржника, а також користуватися державними реєстрами для отримання даних про боржника та його активи [8].

Право на дострокове припинення повноважень реалізується як правило, коли арбітражний керуючий з певних об'єктивних причин не може виконувати свої обов'язки. Касаційний господарський суд у складі

Верховного Суду в справі №922/3369/19 (постанова від 20.05.2021 р.) роз'яснив, що «відсторонення арбітражного керуючого від виконання відповідних повноважень у справі про банкрутство за заявою арбітражного керуючого не викликає непорозуміння, ця норма у судовій практиці застосовується як імперативна, що не потребує додаткових роз'яснень з приводу її застосування» [12].

Розглядаючи питання дострокового припинення повноважень треба оглянути і ст.26 КУЗПБ. відповідно до якої, припинення діяльності арбітражного керуючого здійснюється на підставі, зокрема: подання письмової заяви, набрання законної сили обвинувальним вироком, застосування дисциплінарного стягнення, невідповідність вимогам законодавства, подання неправдивих даних, а також у разі смерті, визнання особи безвісно відсутньою чи оголошення її померлою[8].

Перелік прав арбітражного керуючого (ст. 12) [8] не є вичерпним, а системний аналіз норм КУЗПБ. дає підстави стверджувати, що інші права арбітражного керуючого (наприклад, як розпорядника майном або ліквідатора) передбачені у інших статтях КУЗПБ.

Відповідно до ст. 12 КУЗПБ. арбітражний керуючий має низку обов'язків, включаючи дотримання законодавства, захист майна боржника, аналіз фінансового стану боржника та подання відповідних звітів до суду. Він повинен своєчасно надавати інформацію, вносити дані до Єдиного реєстру боржників, забезпечувати проведення перевірок, запобігати конфлікту інтересів і повідомляти про порушення законодавства[8]. Ці обов'язки спрямовані на забезпечення прозорості та законності процедур банкрутства.

Арбітражний керуючий, призначений розпорядником майна, відіграє ключову роль у процедурі управління майновими активами боржника. Метою цієї процедури, як визначено в ч. 1 ст. 44 КУЗПБ, є збереження та ефективне використання майна боржника, аналіз його фінансового стану та вибір подальшої процедури – санації чи ліквідації [8]. Повноваження арбітражного керуючого мають контрольно-аналітичний характер і спрямовані на забезпечення належного управління активами боржника, що виключає можливість втручання в його оперативно-господарську діяльність. Водночас, у разі припинення судом повноважень керівника боржника, арбітражний керуючий бере на себе виконання його обов'язків до призначення нового керівника.

Функції арбітражного керуючого у цій процедурі охоплюють формування конкурсної маси, визначення її вартості, аналіз пасиву боржника, а також причини та умови виникнення неплатоспроможності. Арбітражний керуючий забезпечує підготовку обґрунтованих пропозицій для зборів кредиторів та суду щодо подальших дій, таких як санація, ліквідація чи укладення мирової угоди. Таким чином, ефективність процедури розпорядження майном значною мірою залежить від компетентності арбітражного керуючого та дотримання ним принципів добросовісності, розсудливості та цільової спрямованості, передбачених законодавством.

Арбітражний керуючий у ролі керуючого санацією в процедурах банкрутства відіграє ключову роль у відновленні платоспроможності боржника. Відповідно до Кодексу України з процедур банкрутства (КУЗПБ), санація може здійснюватися у двох формах: досудовій і судовій. У досудовій санації участь арбітражного керуючого не є обов'язковою, його повноваження визначаються планом санації. Натомість судова санація передбачає обов'язкове призначення керуючого санацією судом, що дозволяє ефективніше управляти процесом відновлення платоспроможності, надаючи керуючому санацією повноваження одноосібного управління боржником [3; 2, с. 98-99].

Керуючий санацією, згідно з КУЗПБ, несе низку обов'язків, які спрямовані на забезпечення ефективного відновлення платоспроможності боржника та захист інтересів кредиторів. Одним з основних його обов'язків є прийняття в господарське відання майна боржника[8]. Це означає, що керуючий бере на себе управлінські функції щодо майна, що включає його захист, збереження та використання для забезпечення процесу санації. Крім того, він зобов'язаний відкрити спеціальний рахунок для проведення санації та розрахунків з кредиторами, що гарантує прозорість фінансових операцій у межах цієї процедури.

Завдання керуючого санацією також включають забезпечення ведення бухгалтерського обліку, фінансової звітності та статистичного звіту боржником. Це дозволяє контролювати фінансовий стан боржника і забезпечувати своєчасну інформацію для всіх учасників процесу. Важливою частиною обов'язків є стягнення дебіторської заборгованості та заборгованості з осіб, які несуть субсидіарну або солідарну відповідальність, що допомагає забезпечити додаткові ресурси для покриття боргів перед кредиторами. Крім того, керуючий здійснює розгляд вимог конкурсних кредиторів, заявляє заперечення щодо недійсних вимог і регулярно звітує перед судом та комітетом кредиторів про виконання плану санації[8].

На додаток до вищезазначеного, керуючий санацією має повідомляти органи, які управляють державним майном, про своє призначення та виконання плану санації, а також надавати господарському суду відповідну інформацію за його вимогою. Ці функції мають на меті забезпечення належного контролю та координації дій щодо відновлення платоспроможності боржника, зокрема, якщо боржник є державним підприємством чи господарським товариством, в якому державі належать більше 50% акцій[8]. Важливим аспектом є також звітування перед комітетом кредиторів та судом щокварталу, що забезпечує постійний контроль над процесом санації.

Арбітражний керуючий, який виконує роль ліквідатора в процедурі банкрутства, є ключовою фігурою, що здійснює комплекс заходів, спрямованих на ліквідацію підприємства-боржника та задоволення вимог

кредиторів. Введення ліквідаційної процедури та призначення арбітражного керуючого ліквідатором здійснюється на підставі постанови господарського суду. Це відбувається в разі встановлення неплатоспроможності боржника за підсумками процедури розпорядження майном та подання зборами кредиторів клопотання про перехід до ліквідаційної процедури (ст. 49 КУзПБ) або у випадку неможливості реалізації плану санації (ст. 57 КУзПБ) [8]. Отже, ліквідаційна процедура застосовується як наслідок неможливості відновлення платоспроможності боржника, що свідчить про продебіторську спрямованість відповідних положень законодавства.

Ліквідатор, на якого покладено обов'язок реалізації заходів ліквідаційної процедури, діє в статусі керівника неплатоспроможного боржника – банкрута, оскільки повноваження органів управління боржника припиняються з моменту відкриття процедури ліквідації. Він приймає у своє володіння майно банкрута, забезпечує його збереження, формує ліквідаційну масу, а також здійснює управління та розпорядження цим майном. Завдання ліквідатора спрямовані на досягнення мети ліквідаційної процедури: виявлення, консолідація та продаж ліквідаційної маси для задоволення вимог кредиторів у встановленій законом черговості [8].

Серед основних повноважень ліквідатора – управління та розпорядження майном банкрута, формування ліквідаційної маси, а також продаж активів для задоволення вимог кредиторів. Він проводить детальний аналіз фінансового стану банкрута, виявляючи можливі ознаки шахрайства чи незаконних дій під час ведення справи про банкрутство. Ліквідатор також має право подавати до суду заяви про визнання недійсними угод, укладених боржником, та здійснювати пошук майна, яке може бути повернене у власність банкрута [8].

Особливу увагу ліквідатор приділяє дотриманню прав звільнених працівників. Він повідомляє їх про звільнення, організовує виплату вихідної допомоги та виконує відповідні зобов'язання за рахунок коштів, отриманих від продажу майна. Крім того, ліквідатор веде реєстр вимог кредиторів, забезпечуючи прозорість процесу задоволення їхніх претензій, та регулярно звітує перед комітетом кредиторів і господарським судом.

Таким чином, арбітражний керуючий у ролі ліквідатора виконує багатогранну функцію, яка включає юридичний супровід ліквідації, управління активами, прозорість у задоволенні вимог кредиторів і захист інтересів усіх учасників процесу. Його діяльність є важливою для завершення процедури банкрутства відповідно до встановлених законодавчих норм.

Незалежність арбітражного керуючого є ключовим принципом його діяльності, що захищає його від незаконного впливу, тиску чи втручання. Вона забезпечується особливим порядком призначення, притягнення до відповідальності та припинення повноважень, гарантією винагороди та відшкодування витрат, а також функціонуванням органів саморегулювальної організації. У разі незаконного втручання керуючий зобов'язаний повідомити правоохоронні органи [5; 6]. Вилучення документів допускається лише за судовим рішенням, а про затримання чи повідомлення про підозру має бути негайно поінформовано відповідні органи та саморегулювну організацію.

Невиконання обов'язків арбітражним керуючим може призвести до відповідальності, включаючи цивільно-правову, дисциплінарну, адміністративну та кримінальну відповідальності (ст. 21 КзПБ) [8].

Труднощі в практичному застосуванні норм щодо притягнення арбітражних керуючих до відповідальності зумовлені різноманітністю обставин кожної справи про банкрутство, складністю законодавства у цій сфері, а також недоліками юридичної техніки та неузгодженістю нормативно-правових актів, які регулюють питання відповідальності арбітражних керуючих.

Арбітражний керуючий несе необмежену особисту відповідальність за шкоду, завдану третім особам під час виконання обов'язків у справі про банкрутство, що підкреслює компенсаційний характер його цивільно-правової відповідальності. Хоча скарги на дії керуючого розглядає господарський суд, який веде справу про банкрутство, спори про стягнення шкоди з нього підсудні судам загальної юрисдикції за правилами цивільного судочинства. Такий двоетапний процес захисту прав потерпілих є складним і неефективним, вимагаючи спочатку доведення неправомірності дій керуючого в господарському суді, а потім звернення до суду загальної юрисдикції для стягнення шкоди [8; 2, с. 190-192].

Адміністративна відповідальність арбітражних керуючих регулюється Кодексом України про адміністративні правопорушення, зокрема статтями про приховування фінансової неспроможності, незаконні дії в разі банкрутства та фіктивне банкрутство. Заходи адміністративної відповідальності можуть застосовуватись у вигляді попередження або штрафу [1, с. 500; 7].

Дисциплінарна відповідальність арбітражних керуючих зазнала значних змін із прийняттям Кодексу України з процедур банкрутства (КУзПБ), який розширив перелік діянь, що визнаються дисциплінарними проступками, і види дисциплінарних стягнень порівняно з попереднім законодавством. Замість загального визначення дисциплінарного проступку, КУзПБ запровадив конкретний перелік порушень, таких як заняття несумісною діяльністю, порушення професійної етики, невиконання обов'язків та рішень СРО. Важливо, що контроль за діями арбітражних керуючих повинен здійснюватися господарськими судами, які мають оцінювати їхню діяльність у справах про банкрутство, оскільки будь-яке дублювання контролю з боку державних органів є зайвим [2, с. 203-205; 11].

Арбітражний керуючий, за прямою вказівкою закону, є суб'єктом складів злочинів, передбачених ст. 232-1, ст. 365-2 та ст. 368-4 Кримінального кодексу України, які стосуються незаконного використання

інсайдерської інформації, зловживання повноваженнями та підкупу особи, що надає публічні послуги [9]. Після внесення змін до законодавства у 2012 році, арбітражні керуючі були прирівняні до службових осіб підприємств, що суттєво вплинуло на їх правовий статус та спростило кваліфікацію їхніх дій як службових злочинів. Це створило підстави для притягнення арбітражних керуючих до кримінальної відповідальності за відповідними статтями, хоча законодавство досі містить деякі невизначеності щодо їх статусу на різних стадіях процедур банкрутства.

Висновки та перспективи. Арбітражний керуючий у процедурі банкрутства має спеціальний правовий статус, який характеризується комплексом прав, обов'язків та гарантій, що забезпечують ефективне виконання його функцій на різних етапах процедури банкрутства.

Кодекс України з процедур банкрутства запровадив низку нововведень, спрямованих на поліпшення організації діяльності арбітражних керуючих у справах про банкрутство. Однак, значна частина недоліків правового регулювання, що існувала в попередніх версіях законодавства, залишилася невирішеною. Серед цих проблем – недосконале регулювання питань призначення та відсторонення арбітражних керуючих, реалізація їхніх повноважень, оплата винагороди, оподаткування, страхування та притягнення до відповідальності. Для забезпечення ефективного функціонування інституту арбітражного керуючого необхідно вдосконалювати нормативне регулювання цих аспектів.

Список використаних джерел:

1. Власенко І. В. Арбітражний керуючий як процесуальний фігурант у справі про банкрутство. *Сучасні тенденції розвитку приватно-правових відносин в умовах євроінтеграційних процесів*: матеріали Всеукр. наук-практ. конф. (м. Дніпро, 23 листоп. 2022 р). Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2022. С. 497-500.
2. Данілов А. І. Правове регулювання діяльності арбітражного керуючого в Україні : дис. ... д-ра філософії : 081. Одеса, 2021. 260 с.
3. Єфремов А. О. Актуальні питання ролі арбітражного керуючого у процедурі санації підприємств. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*, 2024. № 2(84). С. 16-22.
4. Жураковська Л. Теоретико-правовий аналіз правового статусу арбітражного керуючого та його становище в системі інституту банкрутства в Україні. *Юридичний вісник*, 2018. № 3. С. 31-39.
5. Кабенюк Ю. В. Правове регулювання арбітражного управління в процедурі банкрутства в Україні : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04. Київ, 2018. 242 с.
6. Кабенюк Ю. Участь арбітражного керуючого у справі про банкрутство (неплатоспроможність). *Право України*. 2021. № 4. С. 71-83.
7. Кодекс про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 р. № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>.
8. Кодекс України з процедур банкрутства від 18.10.2018 р. № 2597-VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2019, № 19, ст. 74.
9. 1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення – 10.02.2024)
10. Миколаєць В. А., Дяченко С. В. Окремі аспекти правового статусу арбітражного керуючого. *Юридична Україна*. 2023. № 9. С. 13-21.
11. Панченко В. Організаційно-правові питання щодо дисциплінарної відповідальності арбітражних керуючих в Україні. *Jurnalul juridic national: teorie și practică*, 2021. №46 (1). С. 34-38.
12. Постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду в справі №922/3369/19 від 20.05.2021 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98083109>.
13. Рябцева Я. Г. Правовий статус арбітражного керуючого: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04. Київ, 2006. 20 с.